

Infláció a történelemben*

Kolozsi Pál Péter

Napjaink egyik kiemelkedő gazdaságpolitikai kihívása az infláció letörése, stabil árak nélkül ugyanis nincs fenntartható felzárkózás, az infláció elleni küzdelemben pedig nemcsak az elméletek, hanem a már megélt tapasztalat is nagy segítséget nyújthat – ennek a gondolatnak a jegyében került megrendezésre a Rubicon Intézet és a Nemzeti Közszerzőgálati Egyetem Gazdaság és Versenyképesség Kutatóintézet (NKE GVKI) közös szervezésében az „Infláció a történelemben” című konferencia a Ludovika-campuson 2023. június 17-én. A történészek és közgazdászok részvételével megtartott interdiszciplináris konferencia az ókori Rómától a közép- és koraújkoron keresztül egészen a 20. századig érintette a legrelevánsabb, leginkább tanulságos inflációs periódusokat.

Vajon milyen eszközökkel próbálták megfékezni az inflációt a történelem során, és ezek közül melyek jártak sikerrel – vagy épp vallottak kudarcot? Mit jelentett a pénzromlás a Római Birodalomban, vagy a francia forradalom idején? És hogyan kezelték a jelenséget Magyarországon a Horthy-korszakban, majd a második világháborút követően? A fenti kérdésekre nyolc előadásban kerestek válaszokat a kutatók. A konferencia első fellépője *Sebestyén Géza*, a Mathias Corvinus Collegium (MCC) Gazdaságpolitikai Műhelyének vezetője, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docense, aki „Az infláció mint pénzügyi jelenség” címmel tartott előadást. Sebestyén egyrészről ismertette az infláció okait taglaló közgazdasági szakirodalom alapvetéseit, majd a jelenkori inflációs adatokat helyezte kontextusba, rámutatva, hogy az infláció alapvetően kínálati oldalnak tekinthető, és az ukrán-orosz háborús konfliktusra vezethető vissza. A kutató kihangsúlyozta, hogy az inflációs adatok elemzésekor az esetleges egyedi hatásokat is elemezni kell (például a rögzített benzinár kivezetésének hatását a magyar mutatóra), valamint hogy a mostani inflációs ráták összehasonlításakor nagyon szembeűnő a földrajzi elhelyezkedés jelentősége – az infláció azokban az államokban a legmagasabb Európában, amelyek közel vannak a háborús konfliktushoz, ami alátámasztja a kínálati oldal jelentőségét.

Németh György klasszika-filológus, az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszékének egykori vezetője és egyetemi tanára „Infláció a Római Birodalomban – Diocletianus árrendelete” címmel tartott előadást. A professzor bemutatta, hogy az ezüstpénzek értéke

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Kolozsi Pál Péter: *Magyar Nemzeti Bank, igazgató; Neumann János Egyetem, egyetemi docens.*
E-mail: kolozsip@mbn.hu

miképp romlott Augustustól Diocletianusig, illetve hogy milyen jellemzői voltak a 3. századra kialakult gazdasági válságnak a Római Birodalomban. Diocletianus – aki katonaemberként a parancsszóban és a szabályokban hitt, és nem volt különösebben művelt – egy olyan eszközhöz nyúlt, ami addig példa nélküli volt: rendeletben írta elő a maximális árakat szinte mindenre, amit abban az időben kapni lehetett. Az ármaximáló rendelet – ami kiemelten fontos történelmi dokumentum, hiszen a 4. század eleji Római Birodalom gazdaságáról és a relatív árakról nagyon részletes képet nyújt – nem érte el a célját, a rendeletet megszegőkre előírt halálbüntetés réme ugyanis kiüresítette a piacokat és az egekbe emelte az árakat. A szabályozott árakkal ellentétben ugyanakkor volt Diocletianusnak is sikeres pénzpolitikai döntése, mégpedig a pénzreform – ekkor kezdték verni ugyanis a solidusnak hívott aranypénzt –, amit századokon keresztül használtak eleinte Rómában, majd Bizáncban is.

Weisz Boglárka a középkori pénzrendszer és az aranyéhség témáját járta körül Szent István király dénárjától kezdve egészen a II. Lajos által kibocsátott moneta nováig. Az MTA „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoportjának vezetője részletesen ismertette a hazai aranybányászat alakulását, a bányavárosok felemelkedését, az arany kiáramlásának megakadályozása érdekében hozott intézkedéseket, illetve az aranyforintra és az ezüstdénárra épülő hazai pénzrendszer felépítését. Kiemelten foglalkozott az előadás a pénzügyek és a technikai innováció közötti kapcsolat egy korai, de ékes példájával, a 15. század második felében a hazai aranybányákat sújtó bányavíz problémájával, valamint az ennek kezelésére alkalmas vízkiemelő berendezésekkel, illetve Thurzó János ezirányú terveinek sikertelenségével.

A délelőtti szekció záró előadását tartó *Hahner Péter*, a Rubicon Intézet főigazgatója az asszignáta (papírpénz) francia forradalomban betöltött szerepéről beszélt. Bemutatta, hogy bár sokszor egyértelműnek vesszük, hogy a válságok vezetnek a forradalmakhoz, de az is elképzelhető, hogy egyes forradalmak tudatosan okoznak válságot, hogy ezzel bizonyos irányba, például a terror felé tereljék a politikai folyamatokat. Hahner szerint a francia forradalom gazdasági elemzését érdemes az államadóssággal kezdeni. „*A francia monarchia akkor bukott meg, amikor ki akarta fizetni az adósságát*” – fogalmazott arra utalva, hogy a magas adósság kezeléséhez szükséges adóemeléseket nem merte megtenni az udvar, a csőd pedig túl nagy reputációs veszteségnek tűnt (bár 1797-ben végülis megtörtént). Ebben a szorult állampénzügyi helyzetben érkezett meg a későbbi neves államférfi, Talleyrand javaslata, miszerint az állam vegye át az Egyház funkcióit, és cserébe vegye el és adja el az egyházi birtokokat, ebből finanszírozva az állami adósságot és kiadásokat. A „megoldás” végül az lett, hogy az állam olyan kamatozó értékpapírt (hiteljegyet) bocsátott ki, amivel az ígéret szerint az elkobzott egyházi javakat meg lehetett volna venni a jövőben. Ezek voltak az asszignáták, amelyek hamar „de facto” papírpénzzé váltak. Talleyrand és a kor ismert közigazdásza, a smithi elveket valló du Pont de

Nemours már ekkor figyelmeztetett a fedezet nélküli papírpénz kibocsátás inflációs veszélyeire, de intó szavaik nem találtak meghallgatásra. Kibocsátásuk kontroll nélkül történt, ami hiperinflációhoz vezetett. 1793-ban törvényben maximálták az árakat, ezt azonban 1795-ben felfüggesztették, így az árak ismét elszabadultak. Az inflációnak végül Napóleon vetett véget 1803-ban, amikor bevezette a germinális frankot – az asszignáták addigra gyakorlatilag teljes értéküket elvesztették.

Hermann Róbert, a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Doktori Iskola vezetője azt elemezte, hogy mennyiben tekinthető az 1848-as forradalom egyik fő okának az élelmiszerár-emelkedés. Az előadó az európai országok esetében tekintette át, hogy az 1848-ban kitört forradalmakat milyen gazdasági és élelmezési válságjelenségek előzték meg. Ami szinte az egész kontinensre jellemző volt, az az 1840-es évek második felét sújtó aszály és a burgonyavész, ami az alapvető élelmiszerek árának jelentős emelkedését okozta, nyomort és zavargásokat okozva. A Német Szövetségben ezt tifusz, Oroszországban kolera, az Osztrák Császárságban és így Magyarországon is marhavész tetézte. Mindez oda vezetett, hogy az 1847–1848-ra szinte egész Európában élelmezési gondokkal kellett megküzdeni, ami az alsóbb társadalmi rétegek esetében az életben maradást tette sok esetben lehetetlenné – ezek közül a legismertebb Írország esete, ahol 1841 és 1850 között 8,2 millióról 6,5 millióra csökkent a népesség, részben a 700 ezer áldozatot követelő éhínség, részben a kényszerű kivándorlás miatt. A gazdasági és élelmiszerválság súlyosságát mutatja, hogy a pápai államot is elérte, ahol az elmaradó zarándokok miatt ugyancsak jelentős pénzügyi problémák és infláció alakult ki. Összességében Hermann arra jutott, hogy az élelmiszerárak emelkedése megfelelő táptalajt jelentett a felkelésekhez, de szükségesek voltak a politikai okok is – hiszen például az egyik legjobban érintett Oroszországban ekkor stabil maradt a politikai hatalom, lehetővé téve, hogy az orosz csapatok részt vegyék 1849-ben a magyar szabadságharc leverésében.

Nánay Mihály, a Rubicon Intézet főmunkatársa azt mutatta be, hogy miképp ment végbe az infláció megfékezése a Horthy-korszak kezdetén. Az első világháborút követő időszak hiperinflációjának több oka is volt, melyek közül a legfontosabb a háborúból adódó áruhiány, a hadsereg jelentette jelentős kereslet hatása, illetve a GDP 20–50 százalékára becsült bankóprés volt. A havi infláció a háború alatt még „csak” 2–3 százalékot tett ki, 1919-ben ez az érték már 30 százalék volt. Abban nem volt vita, hogy a bankóprést be kell fejezni, a gond csak abból adódott, hogy mivel lehetne helyettesíteni? A külföldi hitel lehetősége erősen korlátozott volt jó ideig az ország rendezetlen helyzete, a jóvátétel és a jóvátételi zálogjog miatt. A válságot nem sikerült kordában tartani adóemelésekkel, kiadáscsökkentésekkel és rendeleti kamatemeléssel sem: a válságkezelés három pénzügyminisztert „fogyasztott el” – Korányi Frigyes, Hegedűs Lórántot és Kállay Tibort –, 1923–1924-ben pedig a korona elleni spekulációval és a nyugat-magyarországi felkeléssel a magyar

gazdaság hiperinflációba zuhan, ami például az élelmezés tekintetében kiemelten fontos barna kenyér esetében 23-ezer szerez (!) áremelkedést jelentett. A stabilizációt végül 1924 hozta el, amikor jelentős állami leépítésekkel, megszorításokkal, a független Magyar Nemzeti Bank (MNB) megalapításával és az aranykorona, majd később a pengő bevezetésével, illetve nem utolsósorban egy népszövetségi hitel felvételével az ország úrrá tudott lenni a száguldó árakon.

Magyarország 20. századi gazdasági megpróbáltatásait jól érzékelteti, hogy a fent említett hiperinflációs időszakot alig több mint két évtizeddel később újabb hiperinfláció követte – 1946 abból a szempontból még ki is emelkedik a szomorú sorozatból, hogy ekkor már olyan mértéket értek el az áremelkedések, amit mindeddig egyetlen másik ország sem tapasztalt meg. *Szerencsés Károly*, az ELTE BTK egyetemi docense kifejtette, hogy a szédületes áremelkedés ezúttal is hasonló okokra volt visszavezethető, mint az első világháború után, kiegészülve a hatalmas háborús pusztítással és a zsákmányolással. A professzor szemléletes példával mutatta be, hogy milyen is a hétköznapokban a hiperinfláció: egy pohár sör ára a háború előtti 28 fillérről 1946. februárban már 15 ezer pengőre emelkedett, de még ez is „aprópénznek” tűnik a júniusi 45 milliárd (!) pengős árhoz képest. Szerencsés bemutatta, hogy a hiperinflációra nem csupán spontán, hanem előidézett folyamatként is lehet tekinteni. Ebben az időszakban éles politikai küzdelem zajlik Magyarországon, a szellemi munka leértékelése, a középosztály megtakarításainak lenullázása egyes politikai erők, kiemelten a szovjetek és a kommunista párt érdekeinek megfelelő – fogalmazott a professzor.

A konferencia záró előadását *Borvendég Zsuzsanna*, a Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának tudományos munkatársa tartotta az 1970-es évek olajárrobbanásait bemutatva. Magyarországra egy jól meghatározható napon, 1979. július 22-én érkezett meg a válság, ekkor ugyanis drasztikus fogyasztói áremelkedést jelentett be Kádár János. Az élelmiszerárak átlagos emelkedése 20 százalék volt, a tüzelőanyagok árának átlagos emelkedése pedig 34 százalékot tett ki. Ez az összességében 9 százalékos inflációt eredményező kiigazítás azért volt kiemelkedően jelentős változás, mert ezzel véget ért a Kádár János legitimációját jelentő, alacsony és stabil árakkal jellemezhető jólét – fogalmazott a kutató. Borvendég részletesen ismertette azokat a geopolitikai változásokat, amelyek elvezettek az 1973-as és az 1979-es olajárrobbanásokhoz, illetve bemutatta a magyarországi következményeket. Rámutatott, hogy az olcsó szovjet nyersanyagforrás és a stabilitást jelentő bukaresti árelv hamis biztonságérzethez vezetett. Már 1972-ben kimondták ugyanakkor, hogy csak a külgazdasági egyensúly romlásával tartható fenn az élet színvonal, miközben az is kiderült, hogy a korábbi adatok kozmetikázottak voltak. Az a döntés született, hogy nem lehet 2 százalékosnál nagyobb emelés az árakban, a cserearány tovább romlott, az ártámogatások pedig jelentősen emelkedtek. Az első óvatos áremelésekre 1976-ban került sor, de Kádár megijedt és 3,5–4 százalékos

reálkereset-emelkedést ígért. 1978-ra azonban a fenyegető fizetéképtelenség az IMF-tárgyalások megkezdéséhez vezetett, és a Kádár-rendszer Lengyelország fenyegető példáját látva a külföld felé való eladósodás politikáját választotta – zárta előadását a Magyarországi Intézet kutatója.

A Rubicon Intézet és az NKE GVKI közös konferenciája egy kiemelten fontos, aktuális és releváns gazdaságpolitikai témával, az inflációval foglalkozott. A konferencia egyértelmű hozzáadott értéket jelent abból a szempontból, hogy – amint azt a résztvevői kör is mutatja – az árak emelkedésének kérdését interdiszciplináris megközelítésben vizsgálta, rámutatva, hogy a történelmi mintázatok megértésének jelentősége kiemelten fontos lehet, különösen válságidőszakokban, amikor a korábbi modellek használhatósága erősen korlátozottá válhat. A történészek és a közgazdászok közös gondolkodása mindenképp előremutató ebben a tekintetben, és minden bizonnyal elősegítheti, hogy úrrá legyünk az infláción, ami ma Magyarország elsőszámú gazdasági közellensége.